

Pandemia COVID-19 a gospodarka Unii Europejskiej – instrumenty antykryzysowe oraz implikacje dla budżetu UE i jej państw członkowskich

Małgorzata Dziembala, *University of Economics in Katowice (Katowice, Poland)*

E-mail: malgorzata.dziembala@ue.katowice.pl

ORCID ID: 0000-0002-8992-8627

Agnieszka Kłós, *SGH Warsaw School of Economics (Warsaw, Poland)*

E-mail: aklos1@sgh.waw.pl

ORCID ID: 0000-0003-1947-046X

Streszczenie

Na przelomie lat 2019–2020 gospodarka światowa doświadczyła spowolnienia, będącego efektem pandemii COVID-19. Negatywne reperkusje podjętych działań, związane m.in. ze spowolnieniem aktywności gospodarczej, doświadczyły wszystkie państwa członkowskie Unii Europejskiej (UE). Celem artykułu jest przedstawienie skutków pandemii dla gospodarki UE oraz identyfikacja wybranych działań podjętych przez UE i wdrażanych instrumentów na rzecz przeciwdziałania implikacjom COVID-19 w roku 2020 oraz zaplanowanych na lata 2021–2027. Autorki starają się odpowiedzieć na pytania: (1) Czy podjęte przez Komisję Europejską (KE) działania oraz tymczasowe środki pomocy państwa będą oddziaływać pozytywnie na ograniczenie negatywnych implikacji kryzysu gospodarczego i społecznego wywołanego pandemią? (2) Czy zaproponowane instrumenty i źródła ich finansowania przygotowane w celu zapewnienia odbudowy gospodarki UE są wystarczające?

W artykule stawiana jest hipoteza, że planowane instrumenty finansowe, wdrażane na poziomie UE, powinny do pewnego stopnia ograniczyć negatywne implikacje pandemii, jednakże konieczne jest prowadzenie ścisłej współpracy państw członkowskich i instytucji europejskich w zakresie koordynacji podejmowanych działań i realizowanych instrumentów, warunkującej większą ich skuteczność. W artykule wykorzystano metodę opisową, normatywną i diachroniczną. Analiza wprowadzonych działań zaradczych na poziomie UE oraz na poziomie państwa członkowskiego (Polski) prowadzi do sformułowania wniosku, że mimo wprowadzonych przez KE działań zapobiegawczych kryzysowi gospodarczemu, ciężar przeciwdziałania skutkom epidemii spoczywa głównie na państwach, których rządy wprowadziły pakiety antykryzysowe.

Słowa kluczowe: budżet Unii Europejskiej, Unia Europejska (UE), Polska, pakiety antykrzysowe, instrumenty odbudowy gospodarki, pandemia COVID-19.

The COVID-19 pandemic and the European Union economy – counter-crisis instruments and implications for the EU budget and its Member States

Abstract

At the turn of 2019 and 2020 the world economy experienced a slowdown resulting from the COVID-19 pandemic. Negative repercussions of the measures taken, related to the slowdown in economic activity, have been experienced by all EU Member States. The article aims to present the influence of the pandemic on the EU economy and to identify the selected EU measures and instruments implemented to counteract the implications of COVID-19 in 2020 and 2021–2027. The authors attempt to answer the following questions: (1) Will the actions taken by the European Commission and temporary state aid measures positively impact reducing the negative implications of the economic and social crisis caused by the pandemic? (2) Are the proposed instruments and their financing sources ensuring the recovery of the EU economy sufficient?

The article puts forward a hypothesis that the prepared financial instruments implemented at the EU level should reduce the negative implications of the pandemic to some extent; however, close cooperation between the Member States and European institutions in terms of coordination of the implemented measures and instruments is necessary to render them more effectively. The authors utilise the descriptive, normative and diachronic methods. The analysis of the implemented remedial actions at the EU level and at the level of a Member State (Poland) leads to the conclusion that despite the economic crisis prevention measures introduced by the European Commission, the burden of counteracting the consequences of the epidemic rests mainly with the countries whose governments have introduced anti-crisis packages.

Keywords: EU budget, European Union (EU), Poland, anti-crisis packages, instruments of economic reconstruction, COVID-19 pandemic.

Od 2020 roku praktycznie cały świat zmagają się z pandemią COVID-19 oraz z jej skutkami gospodarczymi i społecznymi. To, w jaki sposób radzą sobie ze skutkami pandemii państwa członkowskie Unii Europejskiej (UE), zależy w dużej mierze od ich zdolności do zapobiegania i przeciwdziałania wstrząsom oraz od szybkości wdrażania odpowiednich instrumentów do reagowania na nie. Zróżnicowane możliwości reakcji państw członkowskich na pojawiające się wstrząsy gospodarcze i społeczne prowadzi do pogłębienia istniejących rozbieżności w rozwoju gospodarczym, co może być niebezpieczne dla dalszego rozwoju jednolitego rynku. Konieczne jest zatem przygotowanie i uruchamianie przez instytucje UE odpowiednich instrumentów, które miałyby na celu poprawę odporności gospodarek krajów członkowskich na kryzys gospodarczy i społeczny, będący skutkiem pandemii, oraz które stanowiłyby siłę napędzającą rozwój gospodarek poprzez realizację inwestycji publicznych.

Celem artykułu jest przedstawienie skutków pandemii dla gospodarki UE¹ oraz identyfikacja wybranych działań podjętych przez UE na rzecz przeciwdziałania implikacjom COVID-19 w roku 2020 oraz zaplanowanych na lata 2021–2027. Hipoteza badawcza zakłada, że planowane instrumenty finansowe wdrażane na poziomie UE powinny do pewnego stopnia ograniczyć negatywne implikacje pandemii, jednakże konieczne jest prowadzenie ścisłej współpracy państw członkowskich i instytucji europejskich w zakresie koordynacji podejmowanych działań i realizowanych instrumentów, warunkującej większą ich skuteczność. Działania te mogą być dwojakiego rodzaju: (1) tymczasowe, możliwe do realizowania przez państwa członkowskie w trakcie trwania roku budżetowego 2020 oraz (2) działania podjęte w celu budowania większej spójności gospodarczej w latach 2021–2027. Zasadne staje się zatem postawienie następujących pytań badawczych:

- Czy podjęte przez Komisję Europejską (KE) działania oraz tymczasowe środki pomocy państwa będą oddziaływać pozytywnie na ograniczenie negatywnych implikacji kryzysu gospodarczego i społecznego wywołanego pandemią?
- Czy zaproponowane instrumenty i zaplanowane źródła ich finansowania, przygotowane w celu zapewnienia odbudowy gospodarki UE, są wystarczające?

Metodologia

W niniejszym artykule podejmowana jest problematyka dotycząca potencjalnych skutków gospodarczych i społecznych pandemii COVID-19 oraz działań antykrzysowych przygotowanych i uruchamianych przez KE, mających na celu ograniczenie negatywnych skutków pandemii i wpływających na kształt budżetu UE. Ujmowana jest ona w sposób syntetyczny i kompleksowy oraz w oparciu o aktualne i zróżnicowane źródła informacji, wypełniając w ten sposób istniejącą lukę w literaturze przedmiotu.

Do weryfikacji hipotezy badawczej wykorzystano metodę opisową, normatywną (w odniesieniu do przedstawienia tymczasowych ram środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej pandemii COVID-19) i diachroniczną (postrzegającą integrację europejską oraz podejmowane i realizowane przez UE działania jako proces podlegający zmianom i rozwojowi z uwzględnieniem różnorodności czynników wpływających na jej rozwój i rozwój poszczególnych państw członkowskich).

Artykuł składa się z trzech części. W pierwszej wskazano na potencjalne skutki społeczno-gospodarcze pandemii dla UE i poszczególnych państw członkowskich na podstawie danych publikowanych przez Eurostat. Następnie analizie poddano pakiet gospodarczy UE przedstawiony przez Komisję Europejską w marcu 2020 r. na rzecz przeciwdziałania skutkom pandemii oraz tymczasowe ramy środków pomocy państwa. W części trzeciej wskazano na instrumenty mające na celu wsparcie odbudowy gospo-

¹ Stan rzeczy na lipiec 2020 r.

darki Unii Europejskiej oraz źródła ich finansowania z uwzględnieniem poszanowania zasady praworządności.

Wpływ pandemii COVID-19 na gospodarkę europejską

Skutki pandemii COVID-19 doświadczają wszystkie kraje i regiony w gospodarce światowej,² w tym UE, poprzez wiele kanałów transmisji (zob. UNDP W/W). Wśród nich wymienia się zmniejszenie aktywności gospodarczej Chin w wyniku COVID-19 odczuwalne już w pierwszym kwartale 2020 r., szok podażyowy związany z zaburzeniem dotychczas istniejących łańcuchów dostaw, oraz szok popytowy związany nie tylko z ograniczeniem popytu przez konsumentów, lecz również ze zmianami planów inwestycyjnych dokonywanymi przez podmioty w związku z ograniczoną przewidywalnością dalszych warunków funkcjonowania. Zmniejszenie płynności finansowej przedsiębiorstw stanowić będzie także ważny kanał transmisji, poprzez który COVID-19 oddziałuje na gospodarkę europejską (Komisja Europejska 2020f: Załączniki do Komunikatu COM(2020)112, s. 1–2).

Richard Baldwin i Beatrice Weder di Mauro zidentyfikowali występowanie trzech źródeł szoków gospodarczych:

- 1) „szoki medyczne” związane z nieobecnością w pracy osób chorych na COVID-19, którzy tym samym nie wnoszą wkładu do PKB,
- 2) wpływ gospodarczy działań ograniczających rozprzestrzenianie się koronawirusa,
- 3) szoki związane z oczekiwaniem (*expectation shocks*) (Baldwin, Weder di Mauro 2020a: s. 9–17; 2020b: s. 11–23) odnoszące się do „zewnętrznych zmian stopnia optymizmu lub pesymizmu sektora prywatnego” (Milani 2010: s. 1).

Szoki te wpływają na zmiany w zakresie oczekiwań (nie mających podstaw gospodarczych), tj. podmioty prywatne są nastawione bardziej optymistycznie bądź pesymistycznie odnośnie do stanu gospodarki, co oddziałuje na ich aktywność gospodarczą (Milani 2010: s. 1). Szoki te oddziałują także na zachowania jednostek (Baldwin, Weder di Mauro 2020b: s. 11–23).

Implikacje pandemii COVID-19 mają również swój wymiar terytorialny, bardzo zróżnicowany (Conte et al. 2020). Jej konsekwencje uwidaczniają się na poziomie regionalnym bądź lokalnym i mają wymiar społeczny, bądź w zakresie zdrowia. W szczególności negatywnymi skutkami pandemii silnie zostaną dotknięte zdegradowane obszary miejskie. Są to także skutki ekonomiczne, bardzo różnorodne w zależności od stopnia zaangażowania regionu w globalne łańcuchy wartości i specjalizacji w określonych sektorach. Charakterystyka gospodarki regionalnej decyduje bowiem o tym, jakie będą ostateczne efekty COVID-19 (np. koncentracja miejsc pracy w sektorze turystyki w regionie wiązać się będzie z większą utratą miejsc pracy). Skutki fiskalne pandemii uwidaczniają się we wzroście wydatków ponoszonych przez władze terytorialne w zakresie wielu sfer, których

² Szczegółowe informacje, ekspertyzy i raporty – zob. na stronie UNDP: <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus/socio-economic-impact-of-covid-19.html>, a także *Oxford COVID-19 Government Response Tracker* (W/W).

dotyczyły skutki pandemii (m.in. opieki zdrowotnej), a zarazem w zmniejszeniu wpływów do budżetów tych jednostek terytorialnych. Jednakże należy liczyć się z tym, iż konsekwencje pandemii będą znaczące, a wychodzenie z zapaści gospodarczej długotrwałe, jak pokazują doświadczenia ostatniego kryzysu finansowo-gospodarczego (Conte et al. 2020; OECD 2020a,b).

Konsekwencje gospodarcze i społeczne związane z pandemią, a tym samym z *lockdownem*, okazały się zdecydowanie silniejsze niż przewidywano i dalekosiężne w swych skutkach, na co wskazują dane i prognozy Komisji Europejskiej.

Podjęte działania związane z *lockdownem* spowodowały pojawienie się, o czym już wspomniano, szoków podażowych i popytowych w gospodarce europejskiej. Wskutek *lockdownu* mobilność osób została ograniczona o 45% w okresie marzec–maj (połowa miesiąca) 2020 r. w porównaniu do okresu sprzed pandemii. Zamknięcie fabryk, przestoje w produkcji i nieobecność pracowników miały wpływ na łańcuchy dostaw, m.in. ich przerwanie. Wydatki gospodarstw domowych uległy ograniczeniu, a niepewność odnośnie do ogólnej sytuacji gospodarczej wpłynęła na odraczanie zakupów. Planowane inwestycje firm uległy ograniczeniu bądź zostały przesunięte w czasie. Te niekorzystne zjawiska zostały odzwierciedlone w wynikach gospodarczych UE, bowiem dane za pierwszy kwartał 2020 roku wskazują, iż gospodarka uległa spowolnieniu po okresie nieprzerwanego wzrostu od prawie 7 lat (European Commission 2020: s. 6–7). Jednakże wyniki dotyczące ograniczenia działalności za drugi kwartał są zdecydowanie jeszcze gorsze.

W 2. kwartale 2020 r. nastąpił bowiem spadek PKB UE o 11,9%, w strefie euro – o 12,1% w porównaniu do 1. kwartału 2020 roku. Wśród państw UE, które w największym stopniu doświadczyły tego spadku, znalazły się Hiszpania (–18,5%), Portugalia (–14,1%), Francja (–13,8%) (EUROSTAT 2020a). Dla porównania: w pierwszym kwartale 2020 r. w stosunku do kwartału poprzedniego, PKB w UE obniżył się o 3,2%, a w strefie euro spadek był zdecydowanie większy – o 3,6% (EUROSTAT 2020a).

Pogorszeniu uległy także wskaźniki dotyczące rynku pracy. W czerwcu 2020 r. stopa bezrobocia wyniosła 7,8% w strefie euro, a w UE 7,1%. Skutkami pandemii na rynku pracy zostali dotknięci w szczególności ludzie młodzi, wśród których stopa bezrobocia wyniosła 16,8% w UE, a w strefie euro 17% (EUROSTAT 2020b) w lipcu 2020 r.

Jak wynika z prognoz KE z lipca 2020 (zob.: European Commission 2020: s. 38), gospodarka UE w 2020 r. zdecydowanie spowolni i nastąpi spadek aktywności gospodarczej o 8,3%, a w krajach strefy euro będzie zdecydowanie większy (o 8,7%). Natomiast w kolejnym roku 2021 nastąpi zdecydowane odbicie, bowiem gospodarka europejska nadrobić będzie poniesione straty. Państwa członkowskie UE odczują spadek aktywności gospodarczej w 2020 roku, znaczący w porównaniu do roku poprzedniego. W szczególności będzie dotkliwy w przypadku państw takich jak: Hiszpania, Francja, Włochy, Chorwacja. Najniższego spadku wielkości PKB doświadczy Polska (zob. Tabelę 1). Należy podkreślić, iż dalszy intensywniejszy rozwój pandemii może wpłynąć na gospodarkę europejską jeszcze w większym stopniu i wówczas będzie konieczna weryfikacja przedstawionych wskaźników.

Tabela 1. Procentowe zmiany PKB w poszczególnych państwach członkowskich UE i ogólnie w Unii Europejskiej (w porównaniu do roku poprzedniego).

Kraje	Średnia 2011-2015	2019	2020*	2021*
Belgia	1,3	1,4	-8,8	6,5
Niemcy	1,7	0,6	-6,3	5,3
Estonia	3,3	4,3	-7,7	6,2
Irlandia	7,1	5,5	-8,5	6,3
Grecja	-3,9	1,9	-9,0	6,0
Hiszpania	0,0	2,0	-10,9	7,1
Francja	1,0	1,5	-10,6	7,6
Włochy	-0,7	0,3	-11,2	6,1
Cypr	-1,6	3,2	-7,7	5,3
Łotwa	3,6	2,2	-7,0	6,4
Litwa	3,8	3,9	-7,1	6,7
Luksemburg	2,9	2,3	-6,2	5,4
Malta	5,8	4,7	-6,0	6,3
Niderlandy	0,8	1,7	-6,8	4,6
Austria	1,1	1,6	-7,1	5,6
Portugalia	-0,8	2,2	-9,8	6,0
Słowenia	0,4	2,4	-7,0	6,1
Słowacja	2,6	2,4	-9,0	7,4
Finlandia	0,1	1,1	-6,3	2,8
Strefa euro	0,8	1,3	-8,7	6,1
Bułgaria	1,8	3,4	-7,1	5,3
Czechy	1,7	2,6	-7,8	4,5
Dania	1,3	2,4	-5,2	4,3
Chorwacja	-0,2	2,9	-10,8	7,5
Węgry	2,1	4,9	-7,0	6,0
Polska	3,0	4,1	-4,6	4,3
Rumunia	3,0	4,1	-6,0	4,0
Szwecja	2,2	1,2	-5,3	3,1
UE	1,0	1,5	-8,3	5,8

*wielkości prognozowane

Źródło: European Commission (2020), *European Economic Forecast. Summer 2020 (Interim)*, Statistical annex, s. 38.

Obecnie trudno przewidzieć całościowy zasięg i skutki wywołane przez pandemię COVID-19. Co warto podkreślić, wiele krajów i ich jednostek terytorialnych nie było przygotowanych na skutki tego kryzysu ze względu na niedoszacowanie ryzyka związanego z rozprzestrzenianiem się koronawirusa, brak planów zarządzania kryzysowego do walki z pandemią, brak niezbędnego wyposażenia oraz konieczność ponoszenia dodatkowych nakładów na służbę zdrowia, często ograniczonych (Conte et al. 2020). Kryzys niewątpliwie stanowi bezprecedensowe wyzwanie dla wszystkich krajów członkowskich i dla samej UE. W związku z tym, antycypując negatywne konsekwencje pandemii mogące zagrozić samej UE, podjęto działania i zaproponowano instrumenty mające na celu przeciwdziałanie negatywnym skutkom gospodarczym wywołanym przez pandemię COVID-19.

Pakiet gospodarczy UE w związku z przeciwdziałaniem pandemii COVID-19

Poszczególne państwa podjęły inicjatywy mające na celu przeciwdziałanie skutkom społeczno-gospodarczym pandemii. Także stosunkowo szybko zareagowała UE, inicjując działania wspierające przedsięwzięcia realizowane przez kraje członkowskie. Plan działań wraz ze środkami, które należy podjąć w celu ograniczenia skutków społeczno-gospodarczych pandemii COVID-19 przedstawiła Komisja Europejska w Komunikacie COM(2020)112 z dnia 13 marca 2020 r. (zob.: Komisja Europejska 2020f). Podkreśliła konieczność ścisłej współpracy Komisji z instytucjami UE (Parlamentem Europejskim, Radą, Europejskim Bankiem Inwestycyjnym) wraz z państwami członkowskimi w celu wdrażania sformułowanych działań w sposób szybki i skoordynowany³.

Wskazano na konieczność zapewnienia i przestrzegania zasady solidarności na jednolitym rynku, którą w czasie epidemii w szczególności należy respektować. Jej praktyczna realizacja miała być związana z zapewnieniem dostępności towarów dotyczących ochrony zdrowia, nie ograniczając się do środków ochrony indywidualnej. Zakres tych produktów wciąż się poszerza, w tym także o leki, aby mogły dotrzeć do potrzebujących. Instrumenty ograniczające wywóz towarów medycznych przez państwa członkowskie, czyli ich swobodny przepływ, stanowią bariery w sprawnym funkcjonowaniu jednolitego rynku. Komisja Europejska podjęła działania w celu ich ograniczenia, m.in. wdrożono przyspieszoną wspólną procedurę przetargową w zakresie tych towarów. Wykonawcza grupa sterująca ma za zadanie monitorowanie ewentualnych niedoborów leków, a Grupa Koordynacyjna ds. Wyrobów Medycznych monitoruje dostępność urządzeń diagnostycznych. Skutki epidemii dotknęły w szczególności system transportowy i sektor turystyki. Odnośnie do tych sektorów wypracowywane są odpowiednie rozwiązania. Komisja Europejska koordynuje też działania wspierające współpracę z państwami członkowskimi, organizacjami międzynarodowymi, bądź stowarzyszeniami branżowymi (Komisja Europejska 2020f).

³ W niniejszej części opracowania wykorzystano także publikację: Komisja Europejska 2020e.

Jak podkreślono w Komunikacie KE COM(2020)112 z 13 marca 2020 r., w uzupełnieniu do działań podejmowanych na szczeblu krajowym, UE wykorzysta wszelkie dostępne instrumenty budżetowe, w celu udzielenia pomocy i zapewnienia płynności finansowej podmiotom gospodarczym, które ucierpiały na skutek epidemii. Państwa członkowskie mogły uruchamiać środki finansowe stosunkowo szybko na rzecz wsparcia obywateli i przedsiębiorstw. Pomoc finansowa jest skierowana szczególnie dla MŚP w tych sektorach i obszarach, którym grożą zakłócenia produkcji lub sprzedaży, i które doświadczają ograniczonej płynności (Komisja Europejska 2020e; Komisja Europejska 2020f).

Pomoc jest udzielana w formie, na przykład:

- ulg podatkowych (np. odroczenie płatności podatków od przedsiębiorstw, składek na ubezpieczenie społeczne i VAT; zaliczkowanie przez instytucje rządowe płatności i wypłat zaległych kwot; ulgi podatkowe; bezpośrednie wsparcie finansowe);
- gwarancji dla banków, aby wsparty przedsiębiorstwa za pomocą kapitału obrotowego i gwarancji eksportowych (Komisja Europejska 2020f: s.12).

Środki z budżetu UE oraz z zasobów Grupy Europejskiego Banku Inwestycyjnego mają uzupełnić podjęte przez każde z państw członkowskich krajowe działania na rzecz walki ze skutkami pandemii. Podstawową pomocą wskazaną przez Komisję są instrumenty na rzecz:

- wsparcia przedsiębiorstw, sektorów gospodarki oraz regionów (środki uruchamiane z Europejskiego Funduszu Inwestycyjnego w postaci gwarancji; w tym celu zostanie wyasygnowana kwota w wysokości 1 mld euro, przewiduje się także „wakacje kredytowe” dla przedsiębiorstw dotkniętych skutkami pandemii);
- łagodzenia implikacji skutków pandemii związanych z zatrudnieniem (w tym celu zostaną uruchomione środki Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS) oraz Europejskiego Funduszu Dostosowania do Globalizacji (EFDG);
- zwalczania koronawirusa (Komisja Europejska 2020f).

Została przygotowana *Inicjatywa Inwestycyjna na rzecz zwalczania koronawirusa*, w ramach której zostanie przeznaczony 37 mld euro ze środków polityki spójności. Propozycje dotyczyły także udzielenia wsparcia z Funduszu Solidarności UE, poprzez rozszerzenie zakresu dotychczas udzielanej pomocy na rzecz zdrowia publicznego. Środki na realizację ww. *Inicjatywy Inwestycyjnej*.. pochodzą z Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych (EFSI), co do których KE zażądałaby zwrotu od państw członkowskich w części niewykorzystanych płatności zaliczkowych (Komisja Europejska 2020f: s. 9).

Podejmowane przez wszystkie państwa członkowskie działania zapobiegające kryzysowi gospodarczemu, powodują konieczność zwiększenia wydatków budżetowych, co w efekcie może spowodować zwiększenie deficytu budżetowego oraz wzrost długu publicznego. Z reguły znaczny wzrost wymienionych mierników stanu finansów publicznych w poszczególnych państwach członkowskich, może być oceniony negatywnie przez Radę. Natomiast w sytuacjach wyjątkowych, w tym w przypadku walki ze skutkami pandemii, pojawia się konieczność uruchomienia wydatków nadzwyczajnych w celu:

- powstrzymania pandemii i leczenia chorych,
- zapewnienia firmom i sektorom gospodarki pomocy na utrzymanie płynności finansowej,
- chronienia miejsc pracy i dochodów pracowników.

Zgodnie z Paktem stabilności i wzrostu mogą być one uznane jako jednorazowe wydatki budżetowe i będą wyłączone przy ocenie zgodności prowadzonej polityki budżetowej z regułami fiskalnymi UE (Komisja Europejska 2020f: s. 13).

Na podstawie ww. Komunikatu COM(2020)112 z dnia 13 marca 2020 r., KE wydała kolejne Komunikaty⁴ pod tytułem *Tymczasowe ramy środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej epidemii COVID-19* (Komisja Europejska 2020a, 2020b, 2020c, 2020d), które precyzowały dopuszczalne formy pomocy. Pierwotnie wszelka pomoc miała być udzielana do 31 grudnia 2020 roku. Czwarta zmiana tymczasowych ram (Komisja Europejska 2020d) wprowadziła przedłużenie okresu stosowania pomocy do dnia 30 czerwca 2021 roku. Mając na uwadze stały monitoring skutków gospodarczych pandemii, można przypuszczać, że termin udzielania takiego wsparcia ponownie może ulec zmianie. Dopuszczalne jest podejmowanie wszelkich działań wpierających zgodnie z zasadami pomocy państwa. Wskazane przez KE formy oraz zakres udzielanej pomocy przez państwa członkowskie nie podlegają unijnej kontroli pomocy państwa.

Pozytywnie należy przyjąć fakt, że tymczasowe środki pomocy można kumulować z pomocą objętą zakresem rozporządzenia w sprawie pomocy *de minimis* (Rozporządzenie Komisji 1407/2013). Limit dotychczasowej całkowitej kwoty pomocy *de minimis* przyznanej przez państwo członkowskie jednemu przedsiębiorstwu nie mógł przekroczyć 200 000 euro w okresie trzech lat podatkowych. Z uwagi na wielość form pomocy, z których przedsiębiorstwa mogą skorzystać (począwszy od dotacji bezpośrednich, zaliczek zwrotnych lub korzyści podatkowych, pomocy w formie gwarancji kredytowych oraz subsydiowanych stóp procentowych), limit pomocy *de minimis* zwiększono do 800 000 euro⁵.

KE na podstawie oceny bieżących problemów i potrzeb, zgłaszanych przez państwa członkowskie, wprowadzała nowe możliwości tymczasowej pomocy, m.in. ukierunkowanej na:

- badania,
- budowę i unowocześnianie obiektów służących do testowania produktów służących zwalczaniu epidemii COVID-19 oraz do produkcji produktów leczniczych (w tym szczepionek), terapii, wyrobów medycznych, sprzętu szpitalnego i medycznego,
- wspieranie branży turystycznej,
- udzielanie wsparcia publicznego w formie instrumentów kapitałowych lub hybrydowych instrumentów kapitałowych dla przedsiębiorstw borykających

⁴ Opublikowane w dniach: 20 marca 2020 r., 4 kwietnia 2020 r., 13 maja 2020 r., 13 października 2020r.

⁵ Na potrzeby obliczenia limitu wszystkie dane liczbowe muszą zostać podane w kwotach brutto, tj. przed odliczeniem podatków lub innych opłat.

się z trudnościami finansowymi w związku z epidemią COVID-19, etc. (Komisja Europejska 2020a, 2020b, 2020c, 2020d).

Stało się to podstawą do przyznawania nadzwyczajnego wsparcia w poszczególnych państwach członkowskich. Na podstawie ww. *Tymczasowych ram...*, przedsiębiorstwa w Polsce, które znalazły się w trudnej sytuacji związanej z pandemią COVID-19, mogły także skorzystać ze specjalnych rozwiązań obejmujących m.in. udzielanie przez Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) pożyczek i gwarancji ze środków pochodzących z funduszy strukturalnych w ramach aktualnie wdrażanych krajowych i regionalnych programów operacyjnych. Instytucje zarządzające programami operacyjnymi wprowadziły uelastycznienia w udzielanych dotacjach oraz instrumentach finansowych. Wprowadzono m.in.:

- możliwość wydłużenia do sześciu miesięcy karencji w spłacie rat kapitałowych dla przedsiębiorców, którzy korzystają z pożyczek lub się na nie zdecydują,
- wakacje kredytowe,
- możliwość obniżenia oprocentowania pożyczki,
- możliwość niestosowania odsetek karnych oraz niepodejmowanie działań windykacyjnych dla zaległości w spłacie zobowiązań, wywołanych pandemią COVID-19.

Wprowadzone preferencje umożliwiają szybsze i sprawniejsze pozyskanie kredytu na innowacje technologiczne, pożyczki płynnościowe, w tym także dla podmiotów ekonomii społecznej.

Ponadto w Polsce wprowadzono cztery ustawy, tzw. antykryzysowe (Ustawa 2020/568; Ustawa 2020/695; Ustawa 2020/875; Ustawa 2020/1086), na mocy których możliwe jest udzielenie pomocy przedsiębiorcom i pracownikom w okresie obowiązywania stanu epidemii, m.in. w zakresie instrumentów zwrotnego wsparcia finansowego, udzielanego na rzecz przedsiębiorców, których przedmiotem jest finansowanie działalności gospodarczej.

Źródła finansowania odbudowy gospodarki UE w warunkach pandemii COVID-19

W odpowiedzi na zaistniałe problemy gospodarcze i społeczne, wywołane pandemią COVID-19, KE w dniu 26 maja 2020 r. zaproponowała kompleksowy *Plan odbudowy dla Europy* zakładający pełne wykorzystanie potencjału budżetu UE (Komisja Europejska 2020j). Natomiast w dniu 21 lipca 2020 r. uzgodniono plan odbudowy oraz *wieloletnie ramy finansowe* (WRF) na lata 2021–2027, które wyznaczają drogę wyjścia z kryzysu gospodarczego. *Plan odbudowy* to kompleksowy pakiet łączący *wieloletnie ramy finansowe* z nadzwyczajnymi działaniami na rzecz odbudowy gospodarki, zmierzającymi do przezwyciężenia skutków kryzysu wywołanych pandemią COVID-19.

W ramach tego planu przewiduje się przeznaczyć 1,85 bln EUR na działania związane z odbudową gospodarki i zapewnieniem dynamicznego rozwoju gospodarczego UE. W tym 750 mld euro planuje się przeznaczyć na realizację instrumentu *Next Genera-*

tion EU, a 1 100 mld EUR stanowią środki finansowe zaplanowane w ramach WRF na lata 2021–2027. Te środki finansowe na realizację instrumentu *Next Generation EU* będą pochodziły z zaciągniętych przez Komisję, w imieniu UE, pożyczek na rynkach kapitałowych. Zaciąganie zobowiązań zakończy się najpóźniej z końcem 2026 roku. Pozyskane fundusze będą podlegały spłacie ze środków przyszłych budżetów UE. Planuje się, że okres spłaty rozpocznie się w 2028 roku i zakończy w 2058 roku. Z uwagi na konieczność zabezpieczenia terminowych spłat zaciągniętych pożyczek, kwoty pułapów zasobów własnych zostaną tymczasowo podwyższone z 1,40% do 2% dochodu narodowego brutto UE. Konieczne będzie także wprowadzenie zmian w istniejącym systemie zasobów własnych i wprowadzenie nowych zasobów własnych. Planuje się, że od dnia 1 stycznia 2021 r. zostanie wprowadzony nowy rodzaj zasobów własnych powiązanych z odpadami z tworzyw sztucznych niepoddawanyymi recyklingowi. Dodatkowe zasoby własne UE mogą pochodzić z mechanizmu dostosowywania cen na granicach z uwzględnieniem emisji CO₂ oraz opłaty cyfrowej. Planuje się, że te dwa źródła zostatyby wprowadzone najpóźniej do dnia 1 stycznia 2023 roku. W okresie trwania kolejnych *wieloletnich ram finansowych*, zostaną podjęte prace nad wprowadzeniem innych zasobów własnych, które mogą obejmować podatek od transakcji finansowych. Wpływy z nowych zasobów własnych, wprowadzonych po 2021 r., zostaną wykorzystane do przedterminowej spłaty pożyczek zaciągniętych w ramach instrumentu *Next Generation EU* (Rada Europejska 2020a: s. 8).

Pierwotnie planowano, że środki z instrumentu *Next Generation EU* będą inwestowane w formie dotacji o wartości 500 mld EUR i pożyczek w wysokości 250 mld EUR na rzecz państw członkowskich. Natomiast po negocjacjach⁶ zostały one odpowiednio skorygowane, tj. na pożyczki – 360 mld EUR (w cenach z 2018 r.) oraz na pozostałe wydatki – 390 mld EUR (w cenach z 2018 r.) (zob. Tabelę 2). Negocjacje z państwami członkowskimi w sprawie przyjęcia *Planu odbudowy* były dość burzliwe i przebiegały w kilku turach. Debata koncentrowała się głównie wokół kwestii równowagi w wypłatach pomiędzy grantami a pożyczkami oraz kryteriami, które powinny być brane pod uwagę przy wypłatach środków finansowych dla poszczególnych państw. Dyskusja toczyła się między państwami Wschodniej UE, które nalegały na większy budżet, a państwami tzw. oszczędnymi (Austria, Dania, Holandia, Szwecja, Finlandia), według których większy odsetek unijnych środków finansowych powinien być dystrybuowany w formie pożyczek (Broniatowski 2020).

W ramach instrumentu *Next Generation EU* zostały zmniejszone z 30 do 10 mld euro środki Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST), który jest powiązany z tzw. „Zielonym Ładem”. W ramach tego funduszu wpierane będą głównie inwestycje związane z transformacją energetyczną, wskazaną przez Komisję Europejską jako jeden z głównych filarów strategii ożywienia gospodarki Unii Europejskiej po zakończeniu pandemii COVID-19. Dla Polski zostało przeznaczone 35% całkowitej wielkości zasobów FST, co stanowi 3,5 miliarda euro. Należy jednak liczyć się z tym, że część kwoty z FST może

⁶ Ostateczne negocjacje miały miejsce w dniach 17–21 lipca 2020 r.

pozostać zamrożona, do czasu póki Polska nie przyjmie *celu neutralności klimatycznej do 2050 roku*. Ta zasada dostępności do Funduszu została wskazana w konkluzjach Rady Europejskiej z 21 lipca 2020r. (w pkt.100 Załącznika), zgodnie z którym: „Dostęp do Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji będzie ograniczony do 50% krajowej alokacji wobec tych państw członkowskich, które jeszcze nie zobowiązały się do realizacji celu zakładającego osiągnięcie przez UE neutralności klimatycznej do 2050 r., zgodnie z celami porozumienia paryskiego, a pozostałe 50% zostanie udostępnione po przyjęciu takiego zobowiązania” (Rada Europejska 2020a: Załącznik, s. 47).

Tabela 2. Finansowanie instrumentu *Next Generation EU*

Wyszczególnienie	Next Generation EU – plan w mld euro	Next Generation EU – po negocjacjach w mld euro
Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności (RRF):	560	672.5
- z czego pożyczki	250	360
- z czego dotacje	310	312.5
REACT-EU	50	47.5
Program InvestEU	30.3	5,6
Rozwój obszarów wiejskich	15	7,5
Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST)	30	10
„Horyzont Europa”:	13,5	5
RescEU	2	1,9
Instrument Wsparcia Wypłacalności w ramach EFIS	26	
Program UE dla zdrowia	7,7	
Sąsiedztwo, Rozwój i Współpraca Międzynarodowa	10,5	
Pomoc humanitarna	5	
Ogółem	750	750

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Komisja Europejska 2020i: s. 20; Komisja Europejska 2020g; Rada Europejska 2020a: s. 5.

W ramach *wieloletnich ram finansowych* (WRF) (zob. Tabelę 3), w porównaniu do pierwotnego planu, po negocjacjach zmniejszono nieznacznie kwotę środków finansowych przeznaczonych na zobowiązania, tj. z 1 100,0 mld euro do 1 074 mld euro, natomiast na płatności zaplanowano środki w wysokości 1 061,0 mld euro. Zmniejszono środki finansowe w działach: jednolity rynek, innowacje i gospodarka cyfrowa, migracje, bezpieczeń-

stwo i obrona, sąsiedztwo i świat, oraz nieznacznie w dziale europejskiej administracji publicznej. Natomiast zwiększono środki w dziale spójność, odporność i wartości.

Tabela 3. Finansowanie wieloletnich ram finansowych 2021–2027

Wyszczególnienie	WRF – plan w mln euro	WRF – po negocjacjach w mln euro- zobowiązania
1. Jednolity rynek, innowacje i gospodarka cyfrowa	140 656	132 781
2. Spójność, odporność i wartości	374 460	377 768
2a. Spójność gospodarcza, społeczna i terytorialna		330 235
2b. Odporność i wartości		47 533
3. Zasoby naturalne i środowisko	357 032	356 374
w tym: Wydatki związane z rynkiem i płatności bezpo- średnie	258 251	258 594
4. Migracja i zarządzanie granicami	31 122	22 671
5. Bezpieczeństwo i obrona	19 423	13 185
6. Sąsiedztwo i świat	102 705	98 419
7. Europejska administracja publiczna	74 602	73 102
Ogółem – zobowiązania	1 100 000	1 074 300

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Komisja Europejska 2020i: s. 22; Rada Europejska 2020a: s. 67; Rozporządzenie Rady 2020/2093.

Pomoc w ramach instrumentu *Next Generation EU* oraz WRF 2021–2027 jest skonstruowana na zasadzie komplementarności w sposób umożliwiający osiągnięcie jak największych efektów. Szczególne znaczenie będzie miała w realizacji *Planu Odbudowy* polityka spójności. Zarówno w ramach programu *InvestEU* jak i Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji państwa członkowskie będą mogły wnieść swój wkład finansowy z części swoich środków podlegających zarządzaniu dzielonemu. Europejski Fundusz na rzecz Inwestycji Strategicznych (EFIS) utworzony w 2015 roku⁷ w celu uruchomienia dodatkowych inwestycji za pomocą udzielania gwarancji UE przez Europejski Bank Inwestycyjny, będzie nadal kontynuowany w ramach programu *InvestEU*. Podstawą tego programu będzie ten sam model budżetowy, który okazał się być skuteczny w przypadku EFIS. Powinien on zapewnić uruchamianie maksymalnej ilości prywatnych inwestycji za pomocą ograniczonych środków budżetowych i będzie można w ramach niego finansować inwestycje w obszarze innowacji, cyfryzacji i inwestycji w zrównoważoną infrastrukturę, będzie także wspierał sektor społeczny i MŚP (Komisja Europejska 2018: s. 1–4).

⁷ Tzw. Plan Junckera.

Mechanizm sprawiedliwej transformacji będzie składać się z trzech filarów: (1) Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji wdrażanego w ramach zarządzania dzielonego, z którego będą udzielane dotacje; (2) specjalnego systemu w ramach *InvestEU*, w ramach którego będą realizowane inwestycje prywatne oraz (3) instrumentu pożyczkowego na rzecz sektora publicznego utworzonego wspólnie z grupą EBI w celu mobilizowania dodatkowych inwestycji w regionach dotkniętych skutkami transformacji (Komisja Europejska 2020h: s. 2).

Podobnie program *REACT-EU* dotyczy polityki spójności. W ramach tego programu będzie kontynuowana i rozszerzona pomoc w zakresie reagowania kryzysowego i środków naprawczych, która jest realizowana za pośrednictwem dwóch pakietów inwestycyjnych w odpowiedzi na epidemię koronawirusa, tj. *Coronavirus Response Investment Initiative* (CRII) oraz *Coronavirus Response Investment Initiative Plus* (CRII+). Środki na realizację programu *REACT-EU* pochodzą ze środków WRF 2014–2020. Będzie możliwe otrzymanie dodatkowych środków na realizację kwalifikowalnych projektów do końca 2023 r. pod warunkiem opracowania nowego programu lub wprowadzenia zmian do obowiązujących programów operacyjnych.

Środki zaplanowane na realizację planu odbudowy gospodarki Europy zostały, po raz pierwszy, powiązane z poszanowaniem przez państwa członkowskie praworządności. W konkluzjach Rady z 21 lipca 2020 r. podkreślono bowiem znaczenie ochrony interesów finansowych Unii oraz poszanowania praworządności (Rada Europejska 2020a).

Punkt 23 Załącznika do konkluzji⁸ oznacza, że system warunkowości będzie się odnosić nie tylko do *wieloletnich ram finansowych*, lecz również do nowego instrumentu *Next Generation EU*. Wciąż kwestią dyskusyjną jest to, czy i ewentualnie jak powyższy zapis będzie egzekwowany w praktyce. Jan Barcz zauważa, iż konkluzja Rady Europejskiej jest dokumentem politycznym i nie ustanawia żadnych nowych procedur, jest natomiast „impulsem” politycznym, zobowiązującym Komisję do podjęcia działań w kierunku ustanowienia procedury warunkowości (Barcz 2020). Stosowny projekt rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ochrony budżetu Unii Komisja Europejska przedstawiła już 5 maja 2018 roku.⁹ Proponowany akt prawny w formie rozporządzenia wynika z art. 322 ust. 1 lit a) TFUE, a do jego przyjęcia zastosowanie ma zwykła procedura ustawodawcza. Oznacza to, że Rada UE decyduje w tej procedurze większością kwalifikowaną (Barcz 2020). Ostatecznie 10 grudnia 2020 r., podczas posiedzenia Rady Europejskiej, szefowie państw lub rządów przyjęli zgodnie postanowienia dotyczące projektu rozporządzenia ustalającego system warunkowości w celu ochrony budżetu UE w tym instrumentu *Next Generation EU*, należytego zarządzania finansami oraz interesów finansowych Unii (Rada Europejska 2020b: s. 1).

⁸ w brzmieniu: „Na tej podstawie zostanie wprowadzony system warunkowości w celu ochrony budżetu i instrumentu NextGenerationEU. W tym kontekście Komisja zaproponuje środki w przypadku naruszeń przyjmowane przez Radę większością kwalifikowaną. Rada Europejska szybko powróci do tej kwestii” (Rada Europejska 2020a: Załącznik, s. 16).

⁹ Projekt rozporządzenia z dnia 3 maja 2018 r.

Podsumowanie

Każde z państw członkowskich UE charakteryzuje się różnym poziomem rozwoju gospodarczego i społecznego. To oddziałuje na odmienną ich zdolność do amortyzacji wstrząsów gospodarczych i stosowania instrumentów zaradczych. Analiza wprowadzonych działań zaradczych na poziomie UE oraz na poziomie państwa członkowskiego (Polski) prowadzi do sformułowania wniosku, że mimo wprowadzonych przez KE działań zapobiegawczych kryzysowi gospodarczemu, ciężar przeciwdziałania skutkom pandemii COVID-19 spoczywa głównie na państwach, których rządy wprowadziły pakiety antykrzysowe. Przeciwdziałanie skutkom pandemii wymusza na wszystkich państwach członkowskich zwiększenie wydatków publicznych na ochronę zdrowia i zakup produktów medycznych, wsparcie przedsiębiorstw w branżach, wobec których zastosowano drastyczne środki ostrożności w postaci czasowego wstrzymania ich działalności, co w wielu przypadkach skutkuje ich upadkiem w związku z brakiem zdolności finansowej do utrzymania ich finansowania w okresie tzw. *lockdownu*.

Uruchomienie pomocy finansowej będzie miało swoje odzwierciedlenie w stanie budżetów państw członkowskich UE. Decyzja o zwiększeniu wydatków na pomoc dla poszczególnych przedstawicieli branż wiąże się z koniecznością wprowadzania cięć w innych pozycjach wydatkowych i/lub zwiększeniu długu publicznego na tego rodzaju wydatki. Biorąc pod uwagę konieczność finansowania wspomnianych pakietów antykrzysowych i zwalczania pandemii COVID-19, ograniczenie przychodów przedsiębiorstw, recesję gospodarczą, można przypuszczać, iż nastąpi powrót do stosowania instrumentów interwencjonizmu państwowego. Będzie także konieczne ponoszenie dodatkowych wydatków w postaci wpłat do budżetu UE, mając na uwadze zapowiadane przez KE zwiększenie wielkości procentu DNB wpłacanego do budżetu UE oraz konieczność dokonania zmian w systemie zasobów własnych i wprowadzenia nowych źródeł finansowania budżetu UE. Stanowi to kolejne obciążenie budżetu państwa.

W odniesieniu do finansów publicznych, należałoby także rozważyć, jakie działania państwa członkowskie mogłyby podjąć w celu zmniejszenia obsługi długu publicznego. Banki centralne mogą wprowadzić działania nadzwyczajne, do których należą m.in. obniżki stóp procentowych, których efektem jest zmniejszenie kosztów obsługi długu. W przypadku zwiększonych potrzeb pożyczkowych budżetu państwa, państwo emituje obligacje. Wtedy rośnie rola banków centralnych, uczestniczących w programach skupowania obligacji skarbowych, które w ten sposób uczestniczą w finansowaniu polityki fiskalnej.

Powodzenie wprowadzanych przez KE oraz przez państwa członkowskie pakietów antykrzysowych uzależnione jest od wielu czynników, w tym od oczekiwań inwestorów, czy krajowej i zagranicznej konsumpcji, etc. Niewątpliwie ważna jest współpraca, koordynacja i monitorowanie skutków wprowadzanych rozwiązań pomocowych (na poziomie państwa finansowanych ze środków krajowych oraz na poziomie UE finansowanych z budżetu UE). Mając na uwadze zróżnicowany stan gospodarek poszczególnych państw członkowskich i wdrażanych instrumentów pomocowych, ocena skutków wprowadzanych rozwiązań jest trudna oraz bardzo złożona. Pojawienie się pandemii i wprowadzenie

nowego planu odbudowy gospodarki oraz nowych źródeł i sposobów finansowania potwierdza, że integracja europejska jest procesem dynamicznym, a skutki i możliwe kierunki dalszego rozwoju tego procesu są trudne do przewidzenia i jednoznacznej oceny.

Obserwując aktualny stan gospodarki światowej oraz napięte stosunki polityczne i gospodarcze między ich głównymi aktorami, można stwierdzić, że proces wychodzenia z kryzysu gospodarczego (odbudowa gospodarki globalnej) będzie niewątpliwie żmudny, trudny oraz długotrwały, wymagający podejmowania odpowiednich działań przez państwa dotknięte negatywnymi skutkami pandemii, wsparty przez instytucje włączone również w finansowanie tych działań antykryzysowych. W tym kontekście ważną staje się efektywna współpraca wszystkich podmiotów zaangażowanych w proces odbudowy gospodarek.

Małgorzata Dziembała – doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, kierownik Katedry Międzynarodowych Stosunków Ekonomicznych. Wśród zainteresowań naukowych wymienić należy: politykę spójności, innowacyjność, politykę ekonomiczną UE.

Małgorzata Dziembała – habilitated doctor, professor, employed at the Department of International Economic Relations at the University of Economics in Katowice. Her scientific interests include: cohesion policy, innovations, and EU economic policy.

Agnieszka Kłos – doktor ekonomii, adiunkt w *Katedrze Unii Europejskiej im. J. Monneta* w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym Szkoły Głównej Handlowej. Zainteresowania naukowe koncentrują się głównie na finansach publicznych, budżecie Unii Europejskiej, instrumentach finansowych polityki spójności.

Agnieszka Kłos – PhD in Economics, an Assistant Professor at the *Jean Monnet Chair of European Union* at the Collegium of Socio-Economics of the Warsaw School of Economics (SGH). Her research interests are mainly focused on public finances, the budget of the European Union, and financial instruments of the cohesion policy.

➔ Bibliografia:

- BALDWIN Richard, WEDER DI MAURO Beatrice (2020a), *Introduction*, w: Richard Baldwin, Beatrice Weder di Mauro (red.), *Mitigating the COVID economic crisis: act fast and do whatever it takes*, Centre for Economic Policy Research, CEPR Press, London, <https://voxeu.org/content/mitigating-covid-economic-crisis-act-fast-and-do-whatever-it-takes> (18.03.2020)
- BALDWIN Richard, WEDER DI MAURO Beatrice (2020b), *Introduction*, w: Richard Baldwin, Beatrice Weder di Mauro (red.), *Economics in the time of COVID-19*, Centre for Economic Policy Research, CEPR Press, London, <https://voxeu.org/content/economics-time-covid-19> (06.03.2020)
- BARCZ Jan (2020), *Praworzadność – zasada warunkowości w świetle konkluzji Rady Europejskiej z 21 lipca 2020 r.*, <https://konstytucyjny.pl/jan-barcz-praworzadnosc-zasada-warunkowosci-w-swietle-konkluzji-rady-europejskiej-z-21-lipca-2020/> (27.07.2020)
- BRONIATOWSKI Michał (2020), *Unijni przywódcy spierają się kto ile ma dostać z warteo 750 mld funduszu odbudowy po pandemii koronawirusa*, „Onet Politico”, <https://wiadomosci.onet.pl/>

- politico/koronawirus-w-unii-szczyt-27-przywocow-ue-bedzie-omawiac-wart-750-mld-euro-fundusz/gkw64ee (19.06.2020)
- CONTE Andrea, LECCA Patrizio, SAKKAS Stylianos, SALOTTI Simone (2020), *The territorial economic impact of COVID-19 in the EU. A RHOMOLO Analysis*, "Territorial Development Insights Series", JRC121261, July 2020, Seville, European Commission, <https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/jrc121261.pdf> (31.07.2020)
- EUROPEAN COMMISSION (2020), *European Economic Forecast. Summer 2020 (Interim)*, Institutional paper no.132, July 2020, Luxembourg, DOI: 10.2765/828014
- EUROSTAT (2020a), *Eurostat newsrelease euroindicators 121/2020*, 31 July 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11156775/2-31072020-BP-EN.pdf/cbe7522c-ebfa-ef08-be60-b1c9d1bd385b> (06.08.2020)
- EUROSTAT (2020b), *Eurostat news releases euroindicators 119/2020*, 30 July 2020, <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/11156668/3-30072020-AP-EN.pdf/1b69a5ae-35d2-0460-f76f-12ce7f6c34be> (06.08.2020)
- HALE Thomas, ANGRIST Noam, KIRA Beatriz, PETHERICK Anna, PHILLIPS Toby, WEBSTER Samuel (2020), *Variation in Government Responses to COVID-19*, Version 6.0. "Blavatnik School of Government Working Paper", May 25, 2020, www.bsg.ox.ac.uk/covidtracker (25.05.2020)
- KOMISJA EUROPEJSKA (2018), Wniosek: Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające Program InvestEU, COM(2018) 439 final. Bruksela, 06.06.2018, 2018/0229 (COD)
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020a), *Komunikat Komisji: Tymczasowe ramy środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej epidemii COVID-19*, C(2020)1863 z 19 marca 2020, Bruksela, Dz. Urz. UE C 91 l z 20.03.2020.
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020b), *Komunikat Komisji: Zmiany w tymczasowych ramach środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej epidemii COVID-19*, C(2020) 2215 z 3 kwietnia 2020, Bruksela, Dz.Urz. UE C 112l z 04.04.2020
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020c), *Komunikat Komisji: Zmiany w tymczasowych ramach środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej epidemii COVID-19*, C(2020) 3156 z 8 maja 2020, Bruksela, Dz.Urz. UE C 164 z 13.05.2020
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020d), *Komunikat Komisji: Czwarta zmiana „Tymczasowych ram środków pomocy państwa w celu wsparcia gospodarki w kontekście trwającej epidemii COVID-19” oraz zmiana załącznika do komunikatu Komisji do państw członkowskich w sprawie zastosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do krótkoterminowego ubezpieczenia kredytów eksportowych*, (2020/C 340 I/01), Bruksela, Dz. Urz. UE C 340 I/1 z 13.10.2020.
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020e), *COVID-19: Komisja Europejska określa skoordynowaną europejską reakcję na skutki gospodarcze koronawirusa*, Komunikat prasowy https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/IP_20_459 (13.03.2020).
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020f) *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Banku Centralnego, Europejskiego Banku Inwestycyjnego i Eurogrupy: Skoordynowana reakcja gospodarcza na epidemię COVID-19*, COM (2020) 112 final, Bruksela, 13.03.2020.
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020g), *Plan Odbudowy dla Europy*, https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_pl#nextgenerationeu (08.01.2021).

- KOMISJA EUROPEJSKA (2020h), Wniosek: Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji, COM(2020) 22 final, Bruksela, 14.01.2020, 2020/0006 (COD).
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020i), *Komunikat Komisji: Budżet UE napędza plan odbudowy Europy*, COM(2020) 442 final, Bruksela, 27.05.2020.
- KOMISJA EUROPEJSKA (2020j), *Komunikat Komisji: Decydujący moment dla Europy: naprawa i przygotowanie na następną generację*, COM(2020) 456 final, Bruksela, 27.05.2020.
- MILANI Fabio (2010), *Expectation shocks and learning as drivers of the business cycle*, February 2010, https://ec.europa.eu/eurostat/documents/1797566/4300279/2-5-Milani_final+paper.pdf/abe59b69-454c-41ca-92b6-00848056a8d3 (17.02.2020).
- OECD (2020a), *The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government* https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128287-5agkkojaa&title=The-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-of-government (16.06.2020)
- OECD (2020b), *OECD Employment Outlook 2020: Worker Security and the COVID-19 Crisis*, OECD Publishing, Paris, DOI: 10.1787/1686c758-en
- Oxford COVID-19 Government Response Tracker* (WWW), Blavatnik School of Government, University of Oxford, <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/coronavirus-government-response-tracker> (31.12.2020)
- RADA EUROPEJSKA (2020a), Konkluzje Rady Europejskiej (17-21 lipca 2020), Bruksela, 21 lipca 2020 r. (OR. en) EUCO 10/20, CO EUR 8, CONCL 4.
- RADA EUROPEJSKA (2020b), Posiedzenie Rady Europejskiej (10 i 11 grudnia 2020 r.) – Konkluzje, Bruksela, 11 grudnia 2020 r. (OR. en) EUCO 22/20 CO EUR 17 CONCL 8.
- ROZPORZĄDZENIE KOMISJI (UE) nr 1407/2013 z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy *de minimis*, Dz.Urz. UE L 352 z 24.12.2013
- ROZPORZĄDZENIE RADY (UE, EURATOM) 2020/2093 z dnia 17 grudnia 2020 r. określające wieloletnie ramy finansowe na lata 2021-2027, Dz.Urz. UE LI 433/11 z 22.12.2020.
- USTAWA (2020/568) z dnia 31 marca 2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2020, poz. 568.
- USTAWA (2020/695) z dnia 16 kwietnia 2020 r. o szczególnych instrumentach wsparcia w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, Dz. U. z 2020 r. poz. 695.
- USTAWA (2020/875) z dnia 14 maja 2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań ostonowych w związku z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, Dz. U. z dnia 15 maja 2020 r., poz. 875.
- USTAWA (2020/1086) z dnia 19 czerwca 2020 r. o dopłatach do oprocentowania kredytów bankowych udzielanych przedsiębiorcom dotkniętym skutkami COVID-19 oraz o uproszczonym postępowaniu o zatwierdzenie układu w związku z wystąpieniem COVID-19, Dz. U. z dnia 23 czerwca 2020 r., poz. 1086
- UNDP (WWW), *COVID-19. Socio-economic impact*, United Nations Development Programme, <https://www.undp.org/content/undp/en/home/coronavirus/socio-economic-impact-of-covid-19.html> (30.06.2020)